

Marija Malnar
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
I. Lučića 3, 10 000 Zagreb
mmalnar@ffzg.hr

SJEVERNI DIO GORSKOKOTARSKE KAJKAVŠTINE NEKAD I DANAS

Nacrtak: B. Finka goransku je kajkavštinu podijelio na osam dijalekatskih tipova. U svojim je radovima upozoravao da je svim govornim tipovima i mjesnim govorima Gorskega kotara zajedničko da se u njima govorи poseban oblik kajkavštine koji je rezultat raznovrsnih dijalekatskih prožimanja. U radu se prikazuje istraživanje B. Finke i njegovi zaključci o specifičnostima gorskokotarske kajkavštine. Posebno su obrađeni gerovsko-čabarski i prezidanski tip. Finkina istraživanja na tom području uspoređena su s najnovijim istraživanjima provedenim 2011. godine te je utvrđeno koje su inovacije zahvatile navedene govore.

Abstract: B. Finka has divided kajkavian part of Gorski kotar on eight dialect types. He often notifies that all idioms of Gorski kotar are typical because of special form of kajkavian dialect. This paper presents an overview of basic phonological characteristics that have been cited in Finkas research in the north part of Gorski kotar, in Gerovo, Čabar and Prezid. All conclusions are compared with research that was taken in 2011.

Ključne riječi: gorskokotarska kajkavština, gerovsko-čabarski tip, prezidanski tip, fonologija

Key words: kajkavian dialect, Gorski kotar, Gerovo, Čabar, Prezid

1. Uvod

U svojemu se dijalektološkom radu Božidar Finka bavio i istraživanjem govora Gorskoga kotara¹. Tako je, što samostalno, što u koautorstvu s Vidom Barac-Grum, bio među prvima koji su iznijeli i opisali najznačajnije gorovne karakteristike dijalektološki iznimno raznolikog i bogatog područja. Osim toga, o gorovima Gorskoga kotara pisali su, ili ih u svojim radovima barem spominjali, i R. Strohal, A. M. Lukjanenko, N. Majnarić, A. Belić, M. Hraste, M. Lončarić, a detaljniji prikaz govora Delnice i Gornjih Turni izradio je J. Lisac. Govornu raznovrsnost i isprepletenost Finka (1977: 146) objašnjava razlozima poput „*sastava stanovništva* (Hrvati, Srbi), *slojevitosti stanovništva* (starosjedioci, doseljenici), *povijesnih prilika* (pripadnost različitim političkim i vjerskim strukturama), *geografskog položaja* (smještaj između primorja, slovenske etničke granice i ličkoga područja), *konfiguracijskih osobina* (brdsko područje), *klimatskih posebnosti* (duge i hladne zime, kratka, svježa ljeta) i drugih prilika“, od kojih Finka navodi traženje zarade izvan mjesta stanovanja, a danas svakako treba dodati i odlazak na školovanje izvan Gorskoga kotara.

U Gorskome se kotaru tako govore sva tri hrvatska narječja, kajkavsko, čakavsko i štokavsko, od kojih je najzastupljenije upravo kajkavsko. Finka prestiž kajkavštine objašnjava činjenicom što se tim narječjem govori u glavnim gospodarskim, političkim, administrativnim i kulturnim središtima kao što su Delnice i Čabar.

O povijesnim zbivanjima koja su ujedno oblikovala i gorovne karakteristike Gorskoga kotara postoje razna objašnjenja. Malobrojni podaci o istraživanju povijesti Gorskoga kotara upućuju nas da je brojnije naseljavanje Gorskog kotara započelo u drugoj polovici 13. stoljeća te da traje sve do kraja 15. stoljeća i početka turskih navalja². U 15. i 16. stoljeću, uslijed turskih razaranja, nestala su mnoga goranska sela. Za razvoj ovoga područja posebno je važno razdoblje vladavine Frankopana i Zrinskog koji su zaposjedali Gorski kotar, stvarali i organizirali njegov politički, gospodarski i društveni život te ga naseljavali čakavskim stanovništvom iz svojih vinodolskih i primorskih posjeda. Područje biva djelomično naseljeno stanovništvom iz Slovenije i iz drugih zemalja Austro-Ugarske Monarhije, ali su se u Kupsku dolinu – sve do Delnice, počeli vraćati i potomci nekadašnjih izbjeglica pred Turcima koji su za vrijeme naleta turske vojske prebjegli u susjednu Sloveniju. B. Finka ističe da su upravo povratnici iz Kranjske i njihovi potomci, a ne potomci Slovenaca, činili stanovništvo koje ponovo naseljava ovaj kraj: “Kako bi inače stanovnici tih krajeva bili izraziti Hrvati i u prošlosti i u naše vrijeme kad bi i po jeziku i po podrijetlu bilo Slovenci, i to na području koje je uz samu slovensku granicu, čime bi bio osiguran i jezični i nacionalni slovenski kontinuitet?!” (Finka 1974: 32). U ovome se razdoblju, prilikom gradnje Karolinske ceste (1726.), dogodio i posljednji snažniji prodor čakavštine u Gorski kotar. Tada Gorski kotar, uz najbrojnije doseljenike iz Primorja, naseljuju i Slovenci (Skrad, Čabar, Vrbovsko) te Česi (Vrbovsko, Ravna Gora, Mrkopalj) (Bognar 1981: 311). Takva migracijska kretanja dovode do činjenice da je područje Gorskoga kotara primjer različitih inojezičnih (inonarječnih) isprepletanja³.

2. Kajkavski govori Gorskoga kotara

¹ “Planom Instituta za jezik Jugoslavenske akademije predviđeno je da se sistematski ispituju govori u Gorskom kotaru, pa smo od 19.VI do 3. VII boravili na terenu u tom kraju radi dijalektoloških ispitivanja” (Barac, Finka 1965: 385)

² “Vrlo je vjerojatno da naseljavanje Gorskog kotara počinje intenzivnije i s određenim gospodarskim i političkim planovima tek u drugoj polovici XIII stoljeća i traje nesmetano sve do prvih turskih provala preko hrvatskih krajeva do Kupe i kranjskih granica, do kraja XV stoljeća” (Kruhek 1981: 282).

³ V. Barac-Grum (1998: 169) navodi da idiome na istom geografskom području često udaljuju strani, inojezični elementi, koji u jedan idiom prodiru brže, a u drugi sporije, ili uopće ne prodiru. Kao primjer takvih idioma, osim gorskotarskog područja, navodi i senjski čakavski govor te Istru.

Kajkavština se u Gorskom kotaru prostire na području od Severina na Kupi do Fužina i Lokava, sjeverno do slovenske granice te južno do Ravne Gore i Begova Razdolja. Može se podijeliti na istočni (manji) i zapadni (veći) dio. Istočnom dijelu pripadaju mjesta Lukovdol, Gorenici, Dolenci, Podvučnik, Rtić, Draga Lukovdolska, Nadvučnik, Vučnik, Severin na Kupi, Močila, Klanac, Damalj, Plešivica Lukovdolska, Rim, Zdihovo, Lipje Bosiljevsko, Mali Jadrč, Veliki Jadrč, Osojnik. U navedenim je mjestima prisutan noviji čakavski utjecaj, a upravo je to glavna razlika između njih i zapadnoga poddijalekta kojem pripada sav preostali teren, od Zaumola i Plemenitaša na zapad (Lisac 2006: 11).

Idiom zapadnih goranskih kajkavaca u najvećoj je mjeri rezultat migracija prema jugu (za razliku od uobičajenog seobenog kretanja prema sjeverozapadu ili sjeveru) (Lisac 1997: 159) te je vjerojatno da su se kajkavski govor u Gorskom kotaru oblikovali u suživotu sa slovenskim jezikom, iako se oni ne mogu poistovjetiti ni s jednim njegovim oblikom (Barac, Finka 1981: 426).

Finka (1974: 30) je gorskotarsku kajkavtinu podijelio na osam dijalekatskih tipova: lukovdolski, skradski, ravnogorski, delnički, brodskokupski, gerovsko-čabarski, lokvarsko-fužinarski i prezidanski. U suradnji s V. Barac (1981: 424) spominje sedam dijalekatskih tipova, izostavivši skradski tip.

Barac i Finka (1981: 427) među glavne karakteristike goranske kajkavštine ubrajaju upitno-odnosnu zamjenicu *kaj* čiji likovi variraju od *kaj* do *kej*. U gotovo svim govorima lična zamjenica za 1. lice jednine ima polazni oblik *es*. Većina govora ima zajedničku osnovicu vokalskog sustava. Nenaglašeni vokalizam karakteriziraju redukcije vokala. U sustavu postoje otvoreni i zatvoreni vokali s mogućnošću diftongizacije ili redukcije, a vokalski se inventar razlikuje pod dugim ili kratkim akcentom te izvan akcenta. Refleks jata na čitavom je području u načelu ekavski, a svako *e* < *ě* podložno je istim vokalnim modifikacijama kao i svako drugo *e*⁴. Osobitost je ove kajkavštine i akanje, tj. zamjena vokala *o* vokalom *a*: *grāp* ‘grob’, *snāp* ‘snop’. Rijetko se pojavljuje i glas *ü*, ali se češće zamjenjuje glasom *i* (*vura* > *vüra* > *vyra* > *vira*). Svi govorim imaju *h*⁵ u sustavu, a krajnje se *m* u nepromjenjivoj vrsti riječi i u gramatičkim morfemima zamijenilo s *n* (osim u Ravnoj Gori te Lukovdolu i okolicu). Ostvarena je depalatalizacija glasova *l* i *n* (*čēlust* – Delnice, *kīhna* – Čabar), a kod istih je glasova proširena i anticipacija palatalnog elementa (*kuājn*, *krājl* – Tršće). Opća je pojava zamjena krajnjih zvučnih opstruennata bezvručnim. Glas *v* u finalnom je položaju (i ispred bezvručnih suglasnika) zamijenjen sa svojim bezvručnim parnjakom *f*. Što se prozodijskih karakteristika tiče, akcenat je pomaknut s posljednjega sloga, a pomicanje se (rjeđe) ostvaruje i sa središnjih slogova (Barac, Finka 1981: 428). Opreka po intonaciji je izgubljena dok se kvantitativne razlike još čuvaju, iako ima težnji k neutralizaciji. Nenaglašene dužine su izgubljene.

3. Istraživanje

Provedenim se istraživanjem pokušao utvrditi intenzitet promjena koji je zahvatio fonološki sustav sjevernih govorova Gorskog kotara, to jest područja Čabra⁶. Analiza je izrađena na temelju podataka prikupljenih terenskim istraživanjima obavljenima do kraja 2011. godine. Istraženi su mjesni govorovi Prezida (Pr) i Čbara (Ča), a prikupljeni podatci uspoređeni su s rezultatima koje su za navedeno područje utvrđili B. Finka u radu *Gorskotarska*

⁴ „...kad je dugo može se ostvarivati zatvorenim *e* ili diftonškom varijantom, a kad je kratko može biti otvorene artikulacije ili se može reducirati; kontinuanta jata može alternirati i s drugim vokalima (najčešće vokalom *i*); ima ipak potvrda da kontinuanta jata čuva vokalnu posebnost“ (1981: 427).

⁵ Velarni spirant *x* u radu se bilježi kao *h*.

⁶ Grad Čabar (čabarsko područje) sastoji se od sljedećih mjesta: Čabar, Gerovo, Tršće, Prezid i Plešce.

*kajkavština u našem dijalekatskom mozaiku*⁷, a koji se temelje na podatcima prikupljenima s pomoću *Upitnika za srpskohrvatski dijalektološki atlas* (Finka, srpanj 1966)⁸ te dijelom i V. Barac-Grum (1993).

Ispitanici su izabrani prema utvrđenim dijalektološkim kriterijima: u Prezidu – Julka Pintar (1921), Josipa Žagar (1925), Lucija Turk (1927), Joža Beroš (1940) i Đurđa Zbašnik (1945) i u Čabru – Marija Jurić (1923), Marija Žurga (1927), Franciska Urh (1927) i Antun Žagar (1947).

4. Čabarsko-gerovski i prezidanski tip – nekad i sad

Na sjeveru Gorskoga kotara, to jest na čabarskom području, Finka razlikuje dva dijalekatska tipa: čabarsko-gerovski i prezidanski. Kao predstavnik čabarsko-gerovskog tipa, u ovom je je istraživanju obrađen mjesni govor Čabra, a na terenu su se pokazala dva različita inventara. Kako je Čabar bio administrativno središte grada, u ovo je mjesto, izrazitije od ostalih, došlo do useljavanja stanovništva te je to uvelike utjecalo i na mijenjanje *starog čabarskog govora*. Usporede li se prikupljeni podaci s Finkinim, može se zaključiti kako je Finka u spomenutome tipu opisao inventar sličniji onome koji je danas rijetko potvrđen⁹ (Ča st.).

4.1. Vokalizam

Opisujući vokalizam čabarsko-gerovskog tipa Finka navodi razvijene vokalske varijante, pri čemu spominje da se kratki fonemi *e* i *o*, osobito iza akcenta, često ostvaruju otvorenim varijantama (fonetskim realizacijama). Analizirajući prikupljeni materijal utvrđeno je da se vokali *e* i *o* u kratkome slogu i zanaglasnoj poziciji mogu zatvoriti (*něč*, *pěs*, *cvířen*, *přiděn* ‘dobar’, *dostě*), a zatvorena realizacija karakteristična je i za zanaglasno *a* (*jůkáť* ‘plakati’, *jěskáť* ‘tražiti’). I naglašeno se *a* u dugome slogu također može zatvoriti do *a* (*dán*, *báčva*, *pámět*). Otvoreni vokal *e* (ě) dio je osnovnog fonološkog inventara. Osim toga, B. Finka napominje kako su dugi *e* i *o* fonemi redovito zatvorene artikulacije i često se diftongiziraju. Ovo je istraživanje pokazalo kako su spomenuti zatvoreni vokali u dugome slogu u čabarsko-gerovskome dijalekatskome tipu potvrđeni isključivo u inventaru Ča st. (*cvět*, *lépa*, *městu*, *mlékou*, *strěha*, *strézen* ‘trijezan’, *dobru*, *dost*, *dövec* ‘udovac’, *góra*, G. jd. *kónca* ‘kraja’, *kósa* ‘kosa za košnju’, *kóza*). Važno je primijetiti da je zatvoreni dugi vokal *o* refleks sekundarno naglašenog *o* i *o* u nezadnjem slogu, dok je zatvoreni dugi vokal *e* refleks dugog jata. Finka nije spomenuo da se na mjestu sekundarno naglašenog produženoga kratkog *e* u nezadnjem slogu nalazi ě (*děbu*, pr. r. *pěkli*, *pětěh*, pr. r. *rěkla*, *sěbe*, *těbě*, *zěmla*, *žěna*). U danas češće potvrđenom sustavu (vjerojatno uskoro i jedinome) u Čabru nema potvrde zatvorenih vokala *e* i *o*, kao ni otvorenoga vokala *e* u dugome slogu. Na njihovu mjestu redovito dolaze diftonzi. Tako se na mjestu sekundarno naglašenog polaznog vokala *e* nalazi fonem *je* (*číesat* ‘češljati’, *díebou* ‘debeo’, *siěstra*, *ziěmla*), a na mjestu sekundarno naglašenog produženog *o* u nezadnjem slogu fonem *yo* (*dýobet* ‘dobiti’, *dýobru*, *nyóga*, *puošten*, pril. *zguóra* ‘gore’). Finka među primjere moguće realizacije monoftonga kao diftonga ubraja primjer *souza*. Kako je u spomenutome primjeru diftong rezultat vokalizacije slogotvornoga *l* koji je u čabarskome (kao i prezidanskome) govoru dao *ou*

⁷ B. Finka (1977: 146) napominje da je vrijednost njegova rada iz 1974. godine “...uvelike umanjena zbog velikog broja tiskarskih pogrešaka...” te su primjeri preuzeti iz navedenog rada dodatno provjereni i uspoređeni s podatcima iz *Upitnika* (1966).

⁸ Zahvaljujem Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovje koji mi je ustupio navedeni upitnik te tako omogućio cjelovitiju i detaljniju analizu.

⁹ Na ispitnike kod kojih je potvrđen stariji inventar upozorili se me sami stanovnici Čabra, napominjući kako je upravo taj sustav *pravi čabranski govor*. Na temelju provedenoga istraživanja sa sigurnošću dolazimo do zaključka da je ovaj sustav u nestajanju.

(*dōuk*, *pōuš*, *žōuč*, *bōuha*, *vōuna*), u navedenom se leksemu ne može govoriti o mogućoj realizaciji vokala *o*. Treba reći kako je Finka (1974: 39) dobro primjetio da “tjesni izgovor dugoga glasa *e* često dovodi do *i*”. To se zbog promjene u inventaru ne može tvrditi za Čabar, u kojem zatvoreni vokali pokazuju razvoj prema diftonzima, ali se može promatrati na primjerima iz Prezida. Naime, u inventaru prezidanskoga govora, u dugome vokalizmu, postoje zatvoreni vokali *e* i *o*. U prezidanskome se tipu vokal *ē* koji se nalazi na mjestu prednjeg nazala (*rēp*, pr. *svēt*, *paglēdat*, *parēden*, *sreča*, *pētok*, *plēsale*), dugog *e* u jedinom ili primarno naglašenom nezadnjem slogu (*lēt*, *mēt*, *šēst*, *sēdon*) te primarno naglašenog *i* u nezadnjem slogu u primjerima poput G. jd. *mēra* (vjerojatno zbog položaja ispred *r*), može posve približiti vokalu tipa *i*. Osim moguće zamjene *ē* > *i*, u Prezidu je česta i zamjena *ō* > *ū* (*būbon*, *pūpok*, gl. *hūde*).

Na mjestu jata danas u čabarskome i prezidanskome govoru/dijalekatskome tipu redovito dolazi diftong *ei* (*grēih*, *lēip*, *kalēinu*, *pēisma*, *rasvēitle*, *svēiča*). Takav se rezultat razlikuje od onog koji navodi Finka, a to je da se dugi jat često izgovara kao dugo *i*, a ako je refleks varijanta glasa *e* ponaša se kao svako drugo *e*, to jest može biti zatvoreno ili diftongizirano (u *Upitniku za srpskohrvatski dijalektološki atlas* Finka primjere s refleksom jata bilježi s *ēj*¹⁰). Dugo je *i* rezultat jata isključivo ako se iza jata nalazi *r* (*mīra* ‘mjera’, *vīra* ‘vjera’). Na mjestu kratkoga jata danas u čabarskome i prezidanskome govoru imamo vokal *e*. Tvrđnja B. Finke time je potvrđena djelomično. On kao važnu karakteristiku navodi “ikaviziranje jata, tj. veoma često izjednačavanje kratkoga *ē* s kratkim *i* i približno isti izgovor tih glasova i modificiranog izgovora kratkog *u*; obično je fonetska vrijednost [y] (*dýca*, *mýhur*) premda ima potvrda da se kratko *ē* izgovara i kao *e* ili *i*” (1974: 39). Naime, pokazalo se da su polazno kratki vokali (u jedinom slogu¹¹) *ē*, *i* i *u* u Čabru i Prezidu uistinu dali isti refleks, ali se u oba punkta i kod svih ispitanika potvrdio isključivo jedan rezultat, kratko *e* (gl. *jēst* ‘jesti’, *sēst* ‘sjesti’, *dēca*, *mēhur*, *mēš*, *nēč* ‘ništa’, *pēt* ‘piti’, *hētat* ‘žuriti’, *jēskat* ‘tražiti’, *šērak*, *tēstu* ‘to’ (< *tē j'istjēb), *krēh*, *kēpet*, *pēstet*).

Opisujući kontinuantu poluglasa u ovim govorima, Finka kao rezultat navodi reducirani vokal [ə] ili varijantu glasa *o*: *dēnəs*, *səsək* – *səsok*, *pēs*, *pēsək* – *pēsok*. Ovim su se, pak, istraživanjem utvrdili dvojaki rezultati. Šwa je, kao kontinuant praslavenskih poluglasova, u dugim naglašenim slogovima u ovim govorima dalo *a*: *dān*, *māh*, *pājn*, *tāst*, *vās* ‘selo’. U kratkim naglašenim slogovima poluglas se u Prezidu čuva: *pēs*, *dēš* ili je dao *o*: *pōs*, *vōs*¹², a u Čabru (u starijem i mlađem inventaru) supostoje oblici *pōs* i *pēs*, *dēš* i *dēš*. Sekundarno naglašeni nezadnji slogovi imaju refleks kratkog vokala: *jōzba* / *jōzba* (Pr), *jōzba* / *jēzba* (Ča), a isti je refleks i kod primarno naglašenih nezadnjih slogova (*kōsən*, *dōnōst* / *dōnəst* (Pr), *dēnəs* / *dēnes* (Ča)). Takav razvoj poluglasa prema *sъ- ‘s, sa’ kajkavskom kontaminacijom s *jəz- ‘iz’ potvrđen je i u prefiksima u primjerima: Pr: *zōgnit* / *zōgnit*; Ča: *zāgnit* / *zēgnit*. Primjeri *mālon* (Pr) / *mālen* (Ča) i *māša* (Pr i Ča) potvrda su refleksa poluglasa kad se isti nađe iza nazala. Osim toga, Finka govoriti kako vokalna redukcija može biti potpuna, što oprimjeruje s *kāmarc*, *myōlc*, *strānc*. Prikupljeni su podatci pokazali da je do potpunog gubljenja poluglasa uistinu došlo u riječima koje iza sonanta imaju sufiks *-əc*, npr. *kyānc* ‘klanac’, *pāuc* ‘palac’, *stōuc* ‘stolac’, dok kod istog sufiksa iza opstruenta poluglas prati uobičajenu sudbinu poluglasa te se i ovdje javljaju dvostrukosti. Iako je u

¹⁰ Finka se u *Upitniku* koristio dvama znakovima za naglašenost (‘, ˘), a isti su, u ovome radu, radi ujednačenosti zamijenjeni s ' , ˘.

¹¹ Refleks vokala u primarno naglašenom nezadnjem slogu u pravilu odgovara refleksu polazno dugog jedinog sloga, dok sekundarno naglašeni slogovi imaju refleks polazno kratkog jedinog sloga. Kod sekundarno naglašenih vokala *o*, *e* i *ē* ostvaruje se i diftongizacija.

¹² “Alternacijski ostvaraji *dēš* i *dōs* unutar prezidanskoga sustava uspostavljuju suodnos između *ə* i *o* u samome sustavu(...). Kako je vokal *o* u kratkim naglašenim i nenaglašenim položajima podvrgnut poznatim zamjenama *o* > *u* i *o* > *a*, njegova bi pojavnost u kratkom vokalizmu, naročito naglašenom, bila posve izuzetna da nema zamjene vokala tipa *ə* > *o*” (Barac-Grum 1993: 84).

Prezidu češće $\sigma > o$: *dúčavoc, Búgoc*, potvrđeni su (rijetko) i primjeri čuvanja poluglasa: *Búgac*. U Ča st. potvrđeni su oblici s $\sigma > e$ (*dóvec*), ali su oni u kojima je došlo do gubljenja poluglasa brojniji (*páuc, pejánc*). U višesložnim riječima u navedenome sufiksnu Prezidu postoje oblici *šmýkavoc*, ali i *zméišanac, oglédanac*, a u Čabru mogućnosti poput *šmýkavac / šmýkavec*. U Čabru, u novijem sustavu, zamjetna je dominacija primjera s $\sigma > e$.

Kao "veoma frekventnu pojavu" u čabarskome govoru, Finka (1974: 39) izdvaja *akanje*¹³. Promjena $o > a$ zabilježena je i u drugim kajkavskim govorima, a česta je u slovenskim govorima. U nekim je govorima ona ograničena na određene slogove pod određenim akcentom ili se provodi ovisno o fonemskom okruženju (v. Zečević 1993). U čabarsko-gerovskom i prezidanskom dijalekatskom tipu provedena je u zatvorenim zanaglasnim slogovima (*stárast*), pod kratkim akcentom (*mátat, svája*) te u prednaglasnoj poziciji (*staliček/staličok*). Navedene promjene $o > a$ nema u Ča st., što potvrđuju primjeri *kókuš, govična, nôga*. I sam je Finka napomenuo da je akanje češće u gerovskom, nego u čabarskome govoru. U novijem inventaru čabarskoga govora, kao i u Prezidu, primjećuje se da je akanje zahvatilo polazno kratko o u jedinom slogu (*gráp, káš*) te polazno o pri tercijarnom pomaku akcenta (*kákuš, kárak, gásput*), ali je sekundarno naglašeno produženo o u nezadnjem slogu dalo refleks *uo* (*dúobru, nûðga, puðšten*), a ne *ua* kako je slučaj u prezidanskome govoru (*bûasa, guðra*). Primjeri *ua < o* pokazuju razvoj sekundarno naglašenog o koji prati razvoj sekundarno naglašenog polaznog vokala e . Treba naglasiti da se diftong *uo* u novijem inventaru Čabra ponekad može ostvariti i kao diftonško *ua* (*uðku*, ali i *uákú; ryðka*, ali i *ryáká*). Takva je realizacija sve češća te se može pretpostaviti kako će diftong *ua* uskoro u potpunosti zamijeniti diftong *uo* (kao u Prezidu). Dvostrukosti je u *Upitniku* (1966) zapisao i B. Finka (*šuðgér/ar ~ šuðgar/-er/-ər; uðþrva~uðþrva~uðþrva*), a u svom ih Rječniku bilježi i Malnar (2008).

Osim razvoja $o > a$, u govoru Čabra i Prezida došlo je i do $o > u$. To je primijetio i Finka koji spominje variranje krajnjega o u oblicima između izgovora prednjega u i prednjega i , kao i razvoj tipa *nús* 'nos', *küst* 'kost'. Provedeno istraživanje pokazalo je da je u dalo svako dugo o (Pr, Ča: *bük, dùm, küst, müst, núč, nús*). Iako u oblicima $u < o$ očekujemo dužinu, navedene potvrde pokazuju tendenciju ovih govora kraćenjima i težnju za prelaskom iz dvoakcenatskog sustava u jednoakcenatski. Usporede li se rezultati ovog istraživanja s rezultatima istraživanja V. Barac-Grum u Prezidu (1993), možemo utvrditi kako Barac-Grum na mjestu polazno dugoga o u jedinom slogu navodi *ū* ili *ō* (*küst – Ča, móst – Pr*). Kako je ovo istraživanje dosljedno pokazalo kratku kontinuantu polaznoga *ō*, pretpostavka je da je ona novijega postanka. Promjena $o > u$ dogodila se i u zanaglasnoj otvorenoj ultimi (*želéizu, gnéizdu*), uz nazal (*dùm, úna*) te u primarno naglašenim nezadnjim slogovima u Čabru (*kúža*) (u Prezidu je refleks *ō*).

4.2. Konsonantizam

Među značajkama konsonantskoga sustava, Finka (1974: 39) izdvaja "najčešći izgovor intervokalnog *l* kao bilabijalnoga glasa [w], a u ostalim pozicijama kao poluvokalnoga [u], zatim kao [l] ili [l̥]". Tako nailazimo na primjere koje Finka transkribira *dwákę, mwátu, hwáćę* prema *uopáta, uogáwa, spuahíva* gdje razgraničava [w] i [u]. Rijetke poteškoće u određivanju realizacija mogu se primijetiti u transkripciji poput *uāš // wāš, uozlivec // wožlivec*. Važno je primijetiti kako nije svako *l* podložno promjenama. Tako se promjena *l > u/w* u Čabru i Prezidu provela u finalnom položaju¹⁴ (*pépiu, stóu, vësiu, glídou*, Pr: *agavárjou*) i ispred stražnjih vokala *a* i *o* (*stísneua, bùá, móuguo, veslúa*; Pr: *veséuo, kúáda, uóvet* 'loviti'). Sonant *l* ne vokalizira se kada se nađe ispred prednjih vokala (Ča: *okapívale*,

¹³ Bilješke iz čabarskog kraja, J. Medved (1924-25: 310): "Akanje nije samo pred akcentom, npr. *gavòre* (govoriti)..., nego i poslije akcenta, npr. *vébak* (dubok), *vésak* (visok)".

¹⁴ U korpusu je potvrđena jedna imenica koja čuva dočetno *-l* (*ájngel*), vjerojatno preuzeta iz drugog sustava.

zapapēivalę; Pr: *žlica*), a njegov izgovor u toj poziciji može biti umekšan (*lēitu*, *līcę*). Do promjene *l* > *u/w* ne dolazi ni kada se *l* nalazi ispred *u* (*lūč*, *lūk*, *plūča*, *plūk* ‘plug’), što može upućivati na to da je *u* ranije bilo *ü*¹⁵. Osim već spomenutih razlika, i moguća zamjena *l* jedna je od razlika između dvaju postojećih inventara u Čabru. Tako do navedene promjene ne dolazi u Ča st. u kojem se ne provodi vokalizacija sonanta *l* ispred neprednjih vokala *a* i *o* (*povēdala*, *skočila*, *steknilo*, *zgebila*, *dlāka*, *glāva*, *želūdāc*). Uspoređujući podatke prikupljene istraživanjem s onima iz Upitnika, uočava se da je Finka u pojedinim primjerima bilježio i *l* (*ucītel*, *prōleče*¹⁶). Treba napomenuti kako Finka uz primjer *ucītelef* ističe da je riječ o knjiškom obliku. Barac-Grum (usp. 1993: 147) navodi da je za konsonantski inventar Prezida tipično da ima *n* i *l*. Ipak, istraživanje koje sam provela pokazalo je kako je sonant *l* (i *n*) potvrđen u leksemima novijega postanka (posljedica standarda) i treba ga uvrstiti u rubne foneme. Naime, ishodišni palatalni nazal *n* i lateral *l* su se depalatalizirali. Primjeri (potvrđeni u Prezidu i Čabru) koji potvrđuju depalatalizaciju su *kniga*, *nīva*, *kāpla*, a primjeri *pājn*, *uājnske* ‘lanjski’ potvrđuju anticipaciju palatalnog elementa.

Čuvanje glasa *h* jedna je od konsonantskih značajaka na koje je upozorio Finka, a potvrđene su i provedenim istraživanjem. Tako se u spomenutim punktovima fonem *h* čuva u svim pozicijama (*bōhu*, *hiša*, *v rībrah*), a oblici glagola *tū* ‘htio’, *tūā* ‘htjela’ rijetke su potvrde gubljenja inicijalnoga *h* kada se ono nađe ispred konsonanta.

“Izjednačen izgovor č i č” zapazio je i Finka. On se u transkripciji odlučio za znak č („prično kao č“), a korpus pokazuje da je riječ o kajkavskoj „srednjoj“ palatalnoj afrikati č. S tim u vezi, potrebno je primjetiti kako je za ove dijalekatske tipove Finka naveo postojanje glasa [ž] što je oprimjerio potvrdama *rōžak*, *tužę*, *djnžel*. U korpusu prikupljenom ovim istraživanjem za sve spomenute potvrde postoje starije istoznačnice (*žuāhta*, *lēske*, *ajngel*) te se postojanje navedenoga fonema sa sigurnošću može svrstati u mlađe jezične pojave i objasnitи utjecajem standarda.

Važna osobina prezidanskoga dijalekatskoga tipa koju nije naveo Finka, ali je u opis uvrštava Barac-Grum (1993), jest cakavizam 2. tipa (*mācka*, *kriš*, *žājc*). Provedeno istraživanje pokazalo je kako se cakavizam ipak gubi i kako je dosljedno potvrđen samo kod najstarije generacije govornika (rođeni oko 1925. godine). Govornici rođeni oko 1940. godine u svojemu inventaru više nemaju cakavizam.

U istraženim punktovima Prezida i Čabra došlo je do promjena u suglasničkim skupovima. One su posljedica pojednostavnjivanja skupova, to jest redukcije suglasnika, ili zamjene glasova u suglasničkome skupu. Na gubljenje nekih glasova ili na “uproštavanje konsonantskih skupova”, upozorio je i sam Finka.

Iz prikupljenog materijala izdvojene su potvrde gubljenja suglasnika: *dn* >*n*: Pr, Ča: *āna* ‘jedna’, *ānkret* ‘jednom’; *gd*>*d*: Pr, Ča: *dū* ‘tko’; *pt*>*t*: Pr, Ča: *tēč*, *tiček*; *svr*>*sr*: Pr, Ča: *srāka* ‘svraka’, *srāp* ‘svrab’; *tvr*>*tr*: Pr, Ča: *št̄te* ‘četvrti’, *čet̄tek*, *t̄t* ‘tvrd’; *vl*>*l*>*u*: Pr, Ča, ml: *uāsi* ‘iasi’, *slēič* ‘skinuti’, Ča st.: *lāsi*, *slēč*; *vs*>*s*: Pr, Ča: *sāke* ‘svaki’, *sēglih* ‘svejedno’, *sēh* ‘svih’, *sēmo* ‘svemu’; *vt*>*t*: Pr: *tūārok* ‘utorak’, Ča st.: *tōrek*, Ča, ml: *tūorek*; *vz*>*z*: Pr, Ča: *z̄tū* ‘uzeo’, *zdignet* ‘podignuti’, *z̄t̄* ‘uzeti’. Potvrde zamjena glasova u suglasničkom skupu su sljedeće: *čt* > *št*: Ča, ml: *štēit* ‘brojati’, *št̄ire* ‘četiri’, Pr: *št̄ere*; *gr* > *kr*: Pr, Ča: *k̄č*; *hk* > *fk*: Pr, Ča, ml: *uōfku* ‘lako’; *hv* > *f*: Pr, Ča: *fāla*, *fālet*; *vb* > *gb*: Pr: *gbēt* ‘ubiti’; *vm* > *gm*: Pr, Ča: *gm̄t*.

¹⁵ O tome piše i M. Lončarić (1996: 69) i navodi da je u zapadnom perifernom dijelu kajkavskoga područja (u Međimurju i Gorskem kotaru) došlo do povišenja niskog difuznog *u* te do kasnijeg ponovnog vraćanja starije vrijednosti *u*, a što se može zaključiti po razvoju iza *l*.

¹⁶ Finka je za navedeno godišnje doba u Čabru (podatak iz Upitnika) dobio spomenutu potvrdu, dok je ovim istraživanjem zabilježen leksem *prkłētje*. I ispitanici su upozorili kako ovaj oblik nestaje iz sustava pa možemo pretpostaviti kako je Finka od svojih informatora dobio noviju potvrdu preuzetu iz standarda.

4.3. Prozodija

Osnovna je karakteristika promatralih idioma, kao što je u svojem radu naveo i B. Finka, gubljenje intonacijskih opozicija pri čemu je “izgovor vokala uglavnom neutralan, pretežno silazan kako dugog tako i kratkog akcenta”. Očita silaznost na koju upozorava Finka može se iščitati i iz njegove transkripcije primjera koje uvijek navodi s oznakom za dugo ili kratko silazni akcent, neovisno o nepostojanju intonacijskih opozicija. U govorima Čabra i Prezida relevantno je mjesto akcenta i kvantiteta pri čemu je silazna intonacija dominantna, a uzlazna može biti posljedica rečenične intonacije. Osim toga, razvoj pokazuje da u sustavima čabarske kajkavštine dolazi i do tendencije ukidanja kvantitativnih opreka te se tako na mjestu vokala koji su refleksi polazno dugog ili produženog vokala, može nalaziti kratak vokal ($\bar{i} > i$; $\bar{u} > u$).

Primjeri minimalnih parova prikupljenih istraživanjem potvrde su da još uvijek ne možemo govoriti o jednoakcenatskom sustavu:

Vokal	Dugi	Kratki	Idiom
<i>a</i>	<i>bāle</i> ‘N.mn. bale (sijena)’	<i>bāle</i> ‘2.l.jd. imp. doći’	Pr, Ča
	<i>bāta</i> ‘vata’	<i>bāta</i> ‘vrsta kartaške igre’	Pr, Ča
	<i>dān</i> ‘dan’	<i>dān</i> ‘1.l.jd. pz. dati’	Pr, Ča
<i>u</i>	<i>kūs</i> ‘komad’	<i>kūs</i> ‘ptica kos’	Ča
	<i>kru̯ha</i> ‘3.l.jd. pz. jako kašljati’	<i>kru̯ha</i> ‘G. jd. im. kruh’	Ča
	<i>pūst</i> ‘puš’	<i>pūst</i> ‘mesopust’	Ča
<i>i</i>	<i>pītek</i> ‘petak’	<i>pītek</i> ‘pitak’	Ča
	<i>kripa</i> ‘3.l.jd. pz. ugibati’	<i>kripa</i> ‘kočija’	Ča
<i>e</i>	<i>vēč</i> ‘više’	<i>vēč</i> ‘već’	Ča
	<i>zēt</i> ‘uzeti’	<i>zēt</i> ‘zet’	Ča

*Popis kratica: G. – genitiv, im. – imenica, imp. – imperativ, jd. – jednina, l. – lice, mn. – množina, N. – nominativ, pz. – prezent

Iz navedenih se primjera može zaključiti kako je u govoru Prezida došlo do intenzivnijeg zatiranja kvantitativnih opozicija. “U tim se govorima osjeća, u nekim jače, u drugima manje, poništavanje i kvantitativnih razlika. Najdalje je u tom smislu otišao prezidanski govor, u kojem su razlike između dugoga i kratkoga sloga gotovo zanemarljive” (Barac-Grum 1993: 130). Nenaglasne su dužine, kako prednaglasne, tako i zanaglasne, izgubljene što je utvrdio i Finka (1974: 39) (“u strukturi nema dugih neakcentuiranih vokala”). Za goranske je govore važno da kvantiteta vokala utječe na njihovu kvalitetu, a prozodijski sustav karakterizira regresivan pomak akcenta s ultime. Finka, između ostalog, upozorava na duljenje refleksa staroga akuta izvan ultime. I provedeno je istraživanje upozorilo na to da se stari akut u nezadnjem slogu dulji (*brāta*, *glīdat*, *gūba* / *gōba*, *jābuka*, *kāmen*), ali takva situacija više nije potvrđena na skraćenim vokalima *i* i *u* (*rība*, *zgūbu*). Opisujući prozodijske značajke, autor spominje i pojavu “produljenog (poludugog) izgovora vokala *a* ($\dot{a} > \acute{a}$), obično u otovorenom slogu: *opāta*”. Može se zaključiti kako se ovdje vjerojatno ne radi o duljenju vokala *a*, nego je riječ o spomenutom razvoju staroga akuta u nezadnjem slogu (*rēipa*, *sasēida*, *strēiha*).

5. Zaključak

U radu su obrađene, a na terenu provjerene značajke koje za čabarsko-gerovski i prezidanski dijalektski tip iznosi B. Finka. Usporedba materijala pokazala je promjene koje su se dogodile na promatranome području. Možemo zaključiti kako govornici Čabra i Prezida

dobro čuvaju svoje govorne značajke, ali i upozoriti na promjene koje su obilježile ove sustave. Korpus pokazuje da se ulaskom novih leksičkih jedinica (utjecaj standarda, "jezik prestiža") mijenja i fonološki sustav ovih govora u čiji inventar ulaze novi elementi. B. Finka u kratkom je osvrtu opazio karakteristične realizacije pojedinih glasova, kao i akcenatske osobitosti. Pri obradi, međutim, nije uvijek razdijelio realizaciju od inventara što bi bilo važno ako se navode specifične crte ovih govora (posebno kod refleksa jata). Osim toga, nakon provjere podataka na terenu, može se utvrditi da bi neke jedinice koje su kod Finke uvrštene u sustav (*l*, *ń*, *ȝ*) bilo bolje uvesti među rubne foneme, to jest novije elemente sustava. Razvidno je da se u razvoju govora pokazuje tendencija prelaska mogućih realizacija u inventar govora. Potvrda tome jesu primjeri koje Finka navodi kao moguće ostvarenje, a danas su to jedine potvrde (dugi vokali koji su danas u potpunosti prešli u diftonge ili dugih zatvorenih vokala *e* ili *o > i, u*).

Rezultati Finkinih istraživanja predstavljaju važan doprinos istraživanju govora Gorskoga kotara i postavljaju temelje za nove analize. Pomoću njegovih opaski može se promatrati nekad potvrđeno stanje, a utvrđujući trenutačno, prepostaviti budućnost ovih govora.

6. Literatura

- Barac-Grum, Vida 1993. *Čakavsko-kajkavski govorni kontakt u Gorskem kotaru*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka
- Barac-Grum, Vida 1998. Idiomi u istom geografskom području. *Riječki filološki dani*, 2, Rijeka: 167–172.
- Barac-Grum, Vida – Božidar Finka 1965. Ispitivanje govora u Gorskem kotaru. *Ljetopis JAZU*, knj. 70. Zagreb, 385–389.
- Barac-Grum, Vida – Božidar Finka 1981. Govori i nazivlje, u: *Gorski kotar*. Delnice, 418–431.
- Bognar, Andrija 1981. Stanovništvo, u: *Gorski kotar*. Delnice, 311–329.
- Brozović, Dalibor 1970. Dijalektska slika hrvatskosrpskoga jezičnog prostora. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 8, 5–32.
- Celinić, Anita 2005. Fonologija gornjosutlanskoga dijalekta, *Doktorski rad*, Zagreb
- Finka, Božidar 1974. Gorskotarska kajkavština u našem dijalekatskom mozaiku. *Kajkavski zbornik*, Dani kajkavskе riječi. Zlatar, 29–43.
- Finka, Božidar 1977. Štokavski ijekavski govori u Gorskem kotaru. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* XX-1, 145–172.
- Gorski kotar 1981. Fond knjige *Gorski kotar*. Delnice
- Hraste, Mate 1958. Opći pogled na kajkavski dijalekt. *Antologija novije kajkavskе lirike*. 123–132.
- Lisac, Josip 1988. Iz goranskog vokalizma. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* XXX/2, Novi Sad, 137–175.
- Lisac, Josip 1997. Goransko dijalektno stanje u prošlosti i sadašnjosti. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj. 10, 155–161.
- Lisac, Josip 2006. *Tragom zavičaja*. Split
- Lončarić, Mijo 1982. Prilog podjeli kajkavskoga narječja. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj. 6, 237–246.
- Lončarić, Mijo 1996. *Kajkavsko narječe*. Zagreb: Školska knjiga
- Lončarić, Mijo 2003. Odnosi susjednih hrvatskih i slovenskih govora. *Zbornik Zagrebačke slavističke škole*, Zagreb, 199–208.
- Majnarić, Nikola 1938/1939. Jedno rovtarsko narječe u Gorskem kotaru. *Južnoslavenski filolog*, XVII, 135–149.
- Malnar, Marija 2012. Fonološki opis čabarskih govora na frazeološkom korpusu. *Doktorski rad*, Zagreb
- Malnar, Slavko 2002. *Pamejnek*. Čabar: MH

- Malnar, Slavko 2007. *Povijest čabarskog kraja*. Čabar: MH
- Malnar, Slavko 2008. *Rječnik govora čabarskog kraja*. Čabar: MH
- Medved, J. 1924/25. Bilješke iz čabarskog kraja. *Nastavni vjesnik*, 33, 310–315.
- Pronk, Tijmen 2010. Rani razvoj goranskih govora. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje*, knj. 36/1, 97–133.
- Skok, Petar 1971/1974. *Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti
- Snoj, Marko 2003. *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Modrijan
- Strohal, Rudolf 1903. Osobine današnjeg delničkog narječja. *Rad JAZU*, knj. 153, 115–208.
- Strohal, Rudolf 1905. Osobine današnjeg ravnogorskog narječja. *Rad JAZU*, knj. 162, 28–109.
- Strohal, Rudolf 1930/31. Nešto o povijesti hrvatskog jezika u čabarskom kotaru. *Nastavni vjesnik*, 39, 77–79.
- Zečević, Vesna 1993. *Fonološke neutralizacije u kajkavskom vokalizmu*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje